

Miklós Péter*

ROMA FIATALOK A MUNKAERŐPIAC KAPUJÁBAN*YOUNG ROMANIES AT THE GATE OF LABOUR MARKET***ABSTRACT**

The presence of the romany population in Hungary in the world of education and the world of work fluctuated greatly in the twentieth century. While in the age of state-socialism the employment rate of romanies was very high in Hungary, it dropped dramatically after the change of regime (1989/1990). In the higher education levels – and especially in colleges and universities – romany students are disproportionately underrepresented. There are several reasons for this, mostly the negative mechanism of educational segregation. Recently, governmental and civil endeavors have also emerged to eliminate segregation and increase the presence of romany students in higher education. After the educational opportunities, the road to the labor market will be opened.

1. Bevezetés

Kemény István 1993-ban a következőket fogalmazta meg a magyarországi munkanélküliség tendenciáit. „Aki ma Magyarországon munka nélkül van, annak 98%-nál nagyobb az esélye arra, hogy egy hónapon belül nem talál munkát. Amerikában viszont ez az arány 45%. A magyar munkanélküliségnek ez a legtragikusabb vonása. Az új munkahelyet azok szerzik meg, akik egy régi munkahelyt cserélnek újra. A munkanélküliek táborába belépés van, a kilépés pedig elenyészően kicsi.”¹

A szociológus azt is megállapította, hogy „a cigányok aránya 16% a munkanélküliek között, holott országos arányuk 5% alatt van. Tehát a cigányok abszolút felül vannak reprezentálva a munkanélküliek között. De még a 16%-nál is jobban rávilágítanak a cigányok valódi helyzetére azok az adatok, amelyek arról szólnak, hogy a négy hónapnál rövidebb ideje munka nélkül lévők között csak 8%, a tíz hónapnál régebben munkanélküliek között viszont már 24% az arányuk. Tehát a cigányokat már 1990–91-ben elzavarták a munkahelyükről. Természetesen jelenleg is vannak cigány dolgozók, de ők már a cigányság középosztályát alkotják.”²

* Dr. Miklós Péter PhD főiskolai docens, Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar, címzetes főiskolai tanár, Kodolányi János Főiskola

2. A romák képzési és foglalkoztatási tendenciái

A magyarországi cigánysággal már a tizenkilencedik századtól kezdve foglalkozik a tudományos kutatás – az elsők között Habsburg József főherceg (1833–1905), Wlislöck Henrik (1856–1907) rozsnói gimnáziumi tanár és Herrmann Antal (1851–1926) szegedi professzor ilyen irányú munkássága érdemel említést –, azonban ezek a vizsgálatok előbb nyelvészeti és etnológiai, később szociográfiai módszertannal végeztek voltak, s a társadalomtudományos – elsősorban szociológiai, másodsorban pedagógiai, politológiai, kisebbségkutatási stb. – módszerek csak a 1960-as években jelentek meg a hazai roma csoportok empirikus kutatásában.

Ennek okát Havas Gábor szociológus abban jelölte meg, hogy az 1960-as években megindult a cigányságnak az iparban való tömeges alkalmazása, így életmódjuk megismerése, életszínvonaluk, lakás- és szociális körülményeik javítása, képzésük nem pusztán a tudományos megismerés nézőpontjából, de a foglalkoztatáspolitikai, valamint a szociálpolitikai és oktatáspolitikai döntéshozatal számára is fontossá vált. „Elfogyott az ország nem cigány munkaerő-tartaléka, és az ipar kapui szélesre tárultak a cigányok előtt is. Ebben a helyzetben egyszerre érdekes lett a cigányok nagy tömegeinek mélyen az elfogadott társadalmi standart alatti életszínvonala, és az a tény, hogy a cigányok többsége szegregált, telepi életkerek között él. Ez az állapot nem túlságosan kedvezett a tőlük remélt betöltésének. tudniillik, hogy biztosítsák az ipar szakképzetlen munkaerő-szükségletét. Többek között ezért született meg a »szociális föltételeknek meg nem felelő telepek« felszámolásáról szóló rendelet, és ezért indult meg a cigányság életkörülményeinek vizsgálata” – összegzett Havas Gábor.³

Mivel azonban a szociológiai kutatás számára szükséges alapvető adatok és információk hiányoztak a magyarországi roma népességről, 1970–1971-ben a Magyar Tudományos Akadémia Szociológiai Intézete Kemény István vezetésével reprezentatív alapkutatást végzett a magyarországi cigányság körében. Ennek eredményeit folyóiratcikkekben és kötetekben publikálták a kutatás résztvevő az 1970-es évek folyamán. Kemény és munkatársai hangsúlyozták, hogy a cigányság leszakadásának kérdése nem etnikai kérdés, hanem társadalmi rétegprobléma (s ismertették a cigány és nem cigány szegények helyzetének hasonlóságát), illetve folyamatszerűen elemezték – az egyébként egymástól élesen elkülönült életforma-csoportokra bomló, kulturálisan és nyelvileg is meglehetősen heterogén cigányságon belül – a roma mélyszegénység kialakulásának és újratermelődésének társadalmi, gazdasági, valamint szociál- és oktatáspolitikai összefüggéseit.⁴

Negyedszázaddal később viszont Radó Péter – aki szerint a romák ab ovo „hátrányos helyzetben vannak az oktatásban, a munkaerőpiacon és a kultúrában” – a „cigányprobléma” kifejezett etnikai jellegét és tartalmát emelte ki. „A roma »problémavilág« minden eleme határozottan etnikai dimenziót ölt: a romák »mint

cigányok« szegények, »mint cigányok« sikertelenek az oktatási rendszerben és »mint cigányok« nem jutnak álláshoz a munkaerőpiacon. Az első levonható következtetés tehát az, hogy a romák esélyegyenlőtlensége jelentős mértékben nem személyes képességeikből vagy szociális státuszukból, hanem egy csoporthoz való tartozásukból fakad.”⁵

Az 1970–1971-es adatfelvételhez képest merőben más politikai és gazdasági helyzetben került sor Kemény vezetésével – Havas Gábor, Kertesi Gábor és Kézdi Gábor közreműködésével – 1993-ban ismét egy országos reprezentatív vizsgálatra a hazai cigányság számáról és társadalmi jellemzőiről, amelynek során több mint kétezer-kétszáz roma háztartást kerestek fel a kutatóintézet kérdezőbiztosai. Ezzel párhuzamosan a Központi Statisztikai Hivatal is folytatott kutatásokat. Végül megállítást nyert, hogy a magyarországi cigányok száma négyszázezer és ötszázezer fő között mozgott akkor (a kutatás számára használható adatvétel miatt végül a 455 ezres számban kifejeződött becsléssel véglegesítették a számot), ami az összlakosság 4,7 százalékát tette ki. A 2011. évi népszámlálás során csaknem háromszázkilencezer ember vallotta magát cigány nemzetiségűnek, ami az össznépesség 3,2 százaléka. Persze a kisebbségsszociológiai értelemben vett roma népesség – nem számítva az átmeneti kultúrájú és átmeneti életvitelű csoportokat – száma ennél jóval nagyobb (akár az előbbi szám kétszerese is lehet).

1. sz. táblázat

A magyarországi cigányság és az össznépesség korcsoport szerinti megoszlása az 1990-es évek közepén

Korcsoport	Cigányok	Teljes népesség
0 – 14	37,8 %	19,0 %
15 – 29	27,9 %	21,5 %
30 – 39	15,5 %	14,6 %
40 – 59	14,3 %	25,6 %
60 –	4,5 %	19,3 %

Forrás: Szűcs, 2003. 73.

A táblázat tanulsága (amelynek számadatai nem, de tendenciái napjainkban is helytállóak lehetnek), hogy a magyarországi cigányság között nagyon magas a tizenégy év alattiak aránya, illetve hogy az össznépességhez képest nagyon alacsony az időskorú populáció. Ennek oka egyrészt, hogy a roma családokban hagyományosan magas a gyermekszám, másrészt pedig, hogy az átlagosnál alacsonyabb a cigányság soraiba tartozó személyek várható életideje.

Az 1990-es évek közepén a magyarországi romáknak mindössze tíz százaléka rendelkezett valamilyen szakmunkás vagy szakiskolai képzettséggel, érettségivel vagy középiskolai végzettséggel pedig körülbelül másfél százalékuk bírt, a felsőfokú intézményekben tanulók száma pedig egészen elenyésző volt. A többség

azonban csupán általános iskolai tanulmányokat folytatott (gyakran azokat sem fejezve be a tanköteles életkorban).

A romák alacsony arányú középiskolai jelenlétét Liskó Ilona oktatásszociológus azzal magyarázta, hogy a cigány családoknak az oktatási intézményrendszerhez (akárcsak a többségi társadalom többi alrendszeréhez és professzionális intézményrendszeréhez) való viszonya hagyományosan rossz, hiányoznak a szülői továbbtanulási minták és a motivációk, az iskolázás költségei – a nehéz szociális helyzet miatt – nagyon megterhelik a roma családokat, valamint hogy részben a diszkrimináció, részben a kulturális normák különbözősége miatt gyakori az iskolaelhagyás és a bukás.

Radó Péter szerint „a cigány tanulók oktatási sikertelenségében négy, egymással összefüggő és egymástól elválaszthatatlan probléma ötvöződik: a hátrányos megkülönböztetés; a cigány családok szociális marginalizálódása; a kisebbségi jogok érvényesülésének hiánya; az oktatás minőségével összefüggő problémák.”⁶ (Radó, 2000. 46.)

A cigány tanulóknak az oktatás világában megfigyelhető sikertelenségének okait az ezredforduló körüli szociológiai kutatások – amelyek rámutattak arra, hogy a romák a középiskola sikeres elvégzése után ugyanolyan esélyekkel és eredményekkel indulnak a felsőoktatás irányába, mint a többségi társadalomhoz tartozó fiatalok – az alábbiakban jelölték meg.⁷

- **Nyelvi hátrány.**

A nem magyar (beás, lovári) anyanyelvűek esetében ez a hátrány komoly kihívásokat okoz, azonban a magyar anyanyelvű cigányoknak sem sokkal könnyebb a helyzetük, hiszen legtöbbjük otthon korlátozott nyelvi-kommunikációs készséget sajátít el, s így kevésbé képesek alkalmazkodni az iskola világának kiterjesztett nyelvi kódrendszeréhez.

- **Pedagógiai gyakorlat.**

A roma gyermekek és fiatalok oktatása során – az egyébként nem célravezető – kompenzatorikus gyakorlat helyett emancipatorikus és interkulturális szemléletű oktatási metódusokra van szükség, ehhez azonban megfelelő szakmai és infrastrukturális háttér szükséges.

- **Tanulási motiváció.**

A cigányok tanulási motivációjának hiányosságairól eltérő vélemények fogalmazódtak meg a kisebbségkutatásban. Az egyik álláspont a szocializáció során elsajátított viselkedési mintaként értelmezi a tanulás elutasítását, míg a másik vélemény az – otthon megismerttől egészen eltérő normarendszerrel működő – iskolában megtapasztalt kudarcélményeket, sikertelenséget teszi felelőssé a nem megfelelő motiváltságért.

- **Hátrányos megkülönböztetés.**

A cigányság kapcsán előkerülő sztereotípiák és előítéletek – tudattalanul is – befolyásolják a pedagógusokat, s ezen a helyzeten csak a tanárképzésben is helyet

kapó interetnikus szemléletmód és speciális romológiai ismeretanyag elsajátításával lehet változtatni.

- **Az iskola és a szülők kapcsolata.**

A cigány családok és az iskola közötti kommunikáció nem megfelelő. Ez kihat a tanulók iskolai eredményeire – és ezáltal egész jövőjére – is.

- **Rossz szociális helyzet.**

A roma családok hagyományosan nehéz életkörülményei nem teszik lehetővé az otthoni felkészülést az iskolai számonkérésekre, ráadásul a fiataloknak nagyon hamar kenyérkeresőkké kell válniuk, ami miatt kénytelenek – a legtöbb esetben véglegesen – abbahagyni a tanulást.

- **A felzárkóztató programok sikertelensége.**

A roma népesség felzárkóztatását célzó programok évtizedek óta nem tudják megállítani a cigányok szegénységének és sajátos (oktatási és munkaerőpiaci, ezáltal társadalmi, gazdasági és kulturális esélynélküliséggel párosuló) életvitelének nemzedékről nemzedékre történő reprodukálódását.

2. sz. táblázat

**Az iskolai végzettség megoszlása az egyes korcsoportokban
a magyarországi romák körében (2003)**

Korcsoport	15–39 év	40–59 év	60–99 év
Legfeljebb nyolc általános	78,0%	85,0%	93,1%
Szaktanús	18,6%	12,3%	5,8%
Legalább érettségi	3,4%	2,8%	1,1%

Forrás: Kemény et al., 2004. 93.

A fenti táblázat tanúsítja, hogy az oktatás világában egyre nagyobb számban vannak jelen – és végeznek sikeresen – a magyarországi cigányok. A szaktanús végzettséggel, illetve szakképzettséggel rendelkezők aránya a negyven év alatti korcsoportban csaknem eléri a húsz százalékot, s örvendetes módon az érettségi bizonyítvánnyal és felsőfokú végzettséggel, illetve diplomával rendelkező romák létszáma is fokozatos emelkedést mutat.

A Kárpát-medencébe a középkor és az újkor folyamán betelepülő cigány közösségek tradicionális – a kézművességhez és a kereskedelemhez kötődő – foglalkozások végzésével kapcsolódtak be a gazdaság munkamegosztási rendszerébe. Az oláh cigányok egyes törzseinek a kovácmesterség, a rézöntés, az üstfoltozás, a lókupeckedés, a szőnyegkereskedelem volt a fő tevékenysége, míg a beások inkább fa- és vesszőmegmunkálással (kosárfonás, teknővájás stb.) foglalkoztak. A muzsikusként a romungrók köréből kerültek ki. A romák többsége a tizen-nyolcadik–huszadik században – csakúgy, mint napjainkban – falvakban élt, ahol leginkább alkalmi mezőgazdasági munkát vállaltak. Hagyományosan a magyarországi cigányság számottevő föld-, vagy ingatlanulajdonnal nem rendelkezett.

A gazdasági modernizációval párhuzamosan a dualizmus kori Magyarországon – a tizenkilencedik század végén és a huszadik század elején – is megjelenő technológiai fejlődés és a meginduló tömeges gyáripari termelés a fentebb említett, a cigányok által hagyományosan űzött foglalkozásokat fokozatosan kiszorította és szükségtelenné tette. Ennek következményeként a magyarországi romák többsége súlyos deklasszációra esett át a két világháború közötti időszakra, amit csak súlyosított a náci német megszállás és az azt követő nyilas uralom alatt – az ország dunántúli részén – a faji alapú megkülönböztetés, valamint a cigány munkatáborok szervezésének kísérlete.

Az 1940-es–1950-es évek munkanélkülisége a romákat is nagy arányban érintette, azonban az iparosítás 1960-as évekbeli extenzivitása eredményeként az 1970-es évek elejére a munkaképes korú cigány férfiak közel kilencven százaléka, míg a nőknek körülbelül fele rendelkezett munkahellyel. A roma női munkavállalást nehezítette a magas gyermekszám és az, hogy az asszonyok nem szívesen vállalták a távoli munkahelyen való munkavégzéshez szükséges ingázást. A férfiaknak viszont ingáznuk kellett: több mint nyolcvan százalékuk a lakóhelyétől távol, egyharmaduk pedig Budapesten dolgozott.

A vidékről – leginkább Északkelet-Magyarországról – a fővárosba dolgozni utazó és ott munkásszálláson élő cigány munkavállalók világát Schiffer Pál (1939–2001) *Cséplő Gyuri* (1979) és *Fekete vonat* (1970) című dokumentumfilmje (és utóbbinak kvázi folytatásaként, az annak egyik újfelhértői gyerekhősének sorsát tizenkét évvel később, a fiatalkorúak börtönéből való szabadulástól bemutató *A pártfogolt* [1982]), illetve Tar Sándor (1941–2005) *6714-es személy* (1978) című szociografikus elbeszélése örökítette meg mára már klasszikus módon.

Ez utóbbiból való a következő néhány mondat: „A vonat egyre jobban megtelik. A sürgés-forgás megsokszorozódva hömpölyög végig a szerelvény hosszán. A leendő utasok zöme már megérkezett, leteszik a jegyüket az általuk elfoglalt helyekre, és leszállnak. »Minket rendesen elenged a főnök tizenegy–tizenkét óra fele, mert tudja, hogy utazunk haza. Ha meg nem, akkor egyet-kettőt enged csak el, hogy a helyet lefoglalja. Ha azt se engedi el, akkor otthagya mindenki a munkát, és hétfőn az egész csapat kiveszi a munkakönyvét. « »Az ember gyorsan felugrik, kinéz valami jó helyet a bandának, szétrakom a jegyeket, és várok. Ez már úgy kialakult. « »Bort szoktunk venni, uram, mi nehéz munkán vagyunk, építkezésen, kiszárad ám az ember, egy-két liter ezekből a dugaszoltakból úgy leszalad, mint a pinty.«” A Tar Sándor-szöveg 6714-es személyvonatának egyik utasa: „Nincsen nekünk semmi életünk, semmi életünk az égvilágon, higgye el. Pesten elvégezzük a piszkos munkát, aztán mehetünk haza, az ünnepre már nem kellünk.”⁸

Az 1970-es–1980-as években a szakképzettség nélküli roma származású munkaerő számára a legnehezebb, legalantasabb, legrosszabbul fizetett és legkisebb presztízsű munkakörök jutottak, így például az építőipari segédmunka, a köztisztviselési tevékenységek, a bányászati és kohászati munka, vagy a földmunka.

3. sz. táblázat

A munkaképes korú népességben belüli foglalkoztatottak aránya (1971, 1993)

Csoport	1971	1993
Nem cigány férfiak	87 %	64 %
Cigány férfiak	85 %	29 %
Nem cigány nők	nincs adat	66 %
Cigány nők	nincs adat	15 %

Forrás: Szűcs, 2003. 86.

A táblázat adatai alapján is megállapítható, hogy az államszocializmus bukása után, a rendszerváltozással járó gazdasági átalakulások⁹ egyik nagy vesztes társadalmi csoportja a magyarországi cigányság volt. 1993-ban a munkaképes korú roma férfiaknak alig harminc százaléka, a roma nőknek mindössze tizenöt százaléka volt foglalkoztatott. 2003-ra ezek az arányszámok alig változtak: akkor a foglalkoztatható cigány férfiaknak huszonnyolc százaléka, míg a nőknek 15,1 százaléka rendelkezett munkahellyel.

A munkanélküliség problémája tehát fokozottan jelentkezett a cigányság körében. Ennek Kemény István négy okát jelölte meg;¹⁰

- **Iskolázottság alacsony szintje**

Az általános iskolai végzettség (amivel a romák többsége rendelkezik), vagy akár a szakmunkás képzettség az 1990-es évekre már nem nyújtott versenyképes pozíciót a munkaerőpiacon.

- **Lakóhely**

A cigányok hatvan százaléka községekben, negyven százaléka pedig aprófalvakban él. A munkanélküliség pedig ezeket a településtípusokat sújtotta leginkább.

- **Munkatapasztalat és elhelyezkedési lehetőség korlátozottsága**

Az rendszerváltozás után éppen azok az iparágak jutottak válságba és szüntették meg termelő tevékenységüket, amelyek a cigány munkavállalókat potenciálisan alkalmazhatták volna.

- **Diszkrimináció**

A munkáltatók etnikai alapon diszkriminálnak, hiszen hagyományosan bizalmatlanabbak a roma munkavállalókkal / munkakeresőkkel szemben.

Kertesi Gábor megállapította, hogy a romák foglalkoztatottsága meglehetősen instabil szerkezetű, s ennek mind a kínálati, mind a keresleti oldalon jól meghatározható okai vannak. Egyrészt a cigány munkavállalók életformájának és lehetőségeinek is jobban megfelelnek azok a – képzettséget jórészt nem igénylő – munkakörök és álláshelyek, amelyek élettartama rövid (például a szezonális munkák). Másrészt viszont a romák jelentős része, mintegy negyven százaléka, olyan munkakörben dolgozik, amelyben a munkáltatót nem éri veszteség, ha alkalmazott-

ját lecseréli egy másik, tetszőlegesen kiválasztott dolgozóra (ez is összefügg a szakképzettség hiányával). Kiemeli ugyanakkor, hogy a roma foglalkoztatásnak a 2000-es évek elejétől egyre fontosabb és nagyobb teret nyerő módozatait adják a jóléti típusú foglalkoztatási formák (a közmunka, a közhasznú munka, illetve a közcélú munka).¹¹

4. sz. táblázat

A 15–74 éves roma népesség foglalkoztatási helyzete 2003-ban
(a nappali tagozatos tanulók nélkül)

Van-e munkája?	Foglalkoztatási forma/státusz	Megoszlás
Nincs	Nyugdíjas	18,2%
	Nem nyugdíjas	56,2%
	<i>Együtt (akiknek nincs munkájuk)</i>	74,4%
Van	Alkalmazott, vállalkozó	15,0%
	Jóléti program által foglalkoztatott	5,1%
	Alkalmi munkás	5,4%
	<i>Együtt (akik dolgoznak)</i>	25,6%
Összesen		100,0%

Forrás: Kertesi, 2005. 186.

A roma népességnek tehát csaknem hetvenöt százaléka nem dolgozik, s több mint felének nincs rendszeres – munkavégzésből származó – jövedelme. Ezek a jelenségek természetesen az életformára és az életminőségre is kihatnak. A Magyar Tudományos Akadémia Szociológiai Kutatóintézetének 2003-as kutatása szerint a roma háztartások ötvenhat százalékában nincs egyetlen olyan személy sem, akinek lenne munkája. A munkával rendelkező családtagok (azonos háztartásban élő személyek) a háztartások 5,3 százalékában vannak többségben, míg tizenkét százalékában kisebbségben, a fele-fele megoszlás pedig 18,5 százalékra jellemző. A cigány családok több mint felében – ötvenhat százalékában – nincs egyetlen munkajövedelemmel rendelkező sem. Ezt az arányszámot különösen fajsúlyossá teszi, hogy a nyugdíjasokból álló roma háztartások aránya nagyon alacsony.

A cigány háztartások tizennyolc százaléka ugyan meg tud élni szűkösen a jövedelméből, de megtakarításokra vagy befektetésekre nem képes. Nyolcvankét százalékának a jövedelme azonban nem éri el a statisztikai hivatal által meghatározott létminimumhoz szükséges szintet és alapvető szükségleteket is csak részben tudja kielégíteni. A romák ötvenhat százaléka a lakosság legalacsonyabb jövedelmű tizedébe tartozik, akik olyannyira szegények, hogy még az elégséges szintű táplálkozásra sincs lehetőségük.¹²

3. Roma fiatalok a munkaerőpiac kapujában

Nemrégiben Jancsák Csaba vizsgálta értékszociológiai megközelítésben az egyik vidéki roma szakkollégium, a Szegedi Keresztény Roma Szakkollégium tagjainak világát, s ennek részeként a közösség tagjainak munkakerőpiaci helyzetét is. Mint a témáról megjelent kövében olvasható: „kutatási tervünk középpontjában az állt, hogy a szegedi felsőoktatásban és a szakkollégiumi munkában formálódó nézetrendszerű fiatalok munkaerő-piaci eredményességének vizsgálata mellett, mélyebb ismereteket szerezzünk a szakkollégiumi közösségi lét, illetve a szakkollégium formális és nem formális pedagógiai módszereket alkalmazó és megvalósító »pedagógiai programja« értelmiségi létre felkészítő hatásáról.”¹³

A szegedi roma szakkollégium lakói körében – a teljesség igényével – végzett vizsgálat eredményeként megállapítható, hogy ugyan elsősorban diákként határozzák meg magukat, de diák életmódjuk része a munka is. A lakók mintegy fele tagja valamelyik munkaközvetítő irodának, akik közül többen az oktatási idő alatt végig és rendszeresen, míg mások alkalmanként végeznek munkát, de vannak olyanok is, akik nyaranta rendszeresen dolgoznak.¹⁴

Az is kiderült a kutatásból, hogy a hallgatók fele nem szeretne azon a településen dolgozni, ahol a szüleivel élt, illetve ahonnan származik (különösen a Békés és Bács-Kiskun megyei eredetű fiatalok körében határozott ez az elképzelés). A roma szakkollégisták a diploma megszerzését követően szeretnék munkát vállalni, mégpedig lehetőleg Szegeden (felsősokú tanulmányiak városában), vagy a közép-magyarországi régióban, esetleg külföldön. Legkevésbé pedig a Dél-Dunántúl és az Észak-Alföld vonzó számukra. Mindezekkel egyébként azonos mintázatot mutatnak a magyarországi ifjúság munkavállalással kapcsolatos vélekedéseivel és terveivel.

Érdekes – és a modern magyar társadalmi munkamegosztás és gazdaságszerkezet számos sajátosságára rámutat –, hogy a szegedi roma szakkollégisták munkavállalási terveikben elsősorban a közalkalmazotti és köztisztviselői státuszokat preferálják, s a családi kisvállalkozásban vállalt személyes közreműködés, illetve a saját vállalkozás indítása csupán mint a közalkalmazotti lét alternatívája jelenik meg a munkakerőpiacra való kilépés kapcsán. Kiemelendő ugyanakkor, hogy a válaszadók jelentős része számára a civil és a nonprofit szféra is vonzó (ami a jelentős civil és közösségi aktivitás mellett az erős identitástudatra is következtetni enged).¹⁵

Szverle Szandra kutatásaiban a felsőoktatásban résztvevő roma hallgatókkal foglalkozott arra keresve a választ, hogy mi az oka annak, hogy (a 2011. évi népszámlás adatai szerint) a többségi társadalom 12,9 százaléka, míg a romák 0,7 százaléka rendelkezik diplomával. Úgy véli, hogy a romáknak az oktatás világában való alulreprezentáltsága és – jórészt ebből következően – később a munkaerőpiacon való nehézkes érvényesülése elsődleges oka a szegregált oktatás.¹⁶

Tanulságosnak gondolom a szegedi egyetem roma hallgatóinak körében végzett kutatásait összegző tanulmányának záró gondolatait szó szerint idézni. „Elkeserítő, hogy a roma/cigány társadalom még mindig évtizedes lemaradást mutat az oktatás terén a többségi társadalom tagjaival szemben. Még ha a rendszerváltás időszakában a szakmunkások száma magas volt, a felsőoktatásba a diákok mindössze 2%-a került. Tehát nem jelenthetjük ki egyértelműen, hogy a roma/cigányok között létezne egy értelmiségi középosztály, mivel rengeteg roma/cigány értelmiségi már nem vállalja fel származását. Sok roma/cigány gyermek iskolai előmenetele már az általános iskolában eldőlt. Ez a szegregált oktatásnak tudható be, mert a tanárok és gyakran az iskola és a szülők is úgy döntenek, hogy jobb a gyermeknek a megszokott környezet, ha ugyan olyanok között tanul, akik hasonló társadalmi pozícióval rendelkeznek. A szegregált iskolák felszámolása már elkezdődött. Másodsorban nagy eredménynek számít, hogy a kormány segíti a roma/cigány fiatalok felzárkózását.”¹⁷

4. Konklúzió

A fentiekben leírtakból látszik, hogy a magyarországi roma népességnek az oktatás és a munka világában való jelenléte a huszadik században erős ingadozást mutatott. Míg az államszocializmus korában a foglalkoztatottság a hazai romák körében egészen magas arányban jelentkezett, addig a rendszerváltás után ez drasztikusan lecsökkent. Az oktatás magasabb szintjein – és főleg a felsőoktatásban – a roma diákok aránytalanul alulreprezentáltak.

Ennek számos oka van (a szociokulturális adottságoktól a lakóhely általi meghatározottságon keresztül a kommunikációs eltérésekig), amelyek közül kiemelendő az oktatási szegregáció negatív hatásmechanizmusa. Újabbán mind kormányzati, mind civil törekvések jelentkeztek (például a roma szakkollégiumi hálózat) a szegregáció felszámolására és a roma hallgatók felsőoktatási jelenlétének növelésére. Ezáltal pedig a lehetőség biztosítására a magyarországi romák körében versenyképes tudás, a felsőfokú oklevél és a stabilabb munkaerőpiaci helyzet megszerzésére.

JEGYZETEK

1. Kemény István (2010) Kemény István (2010): Előadások a magyar társadalomfejlődés szociológiájáról. Belvedere Meridionale Kiadó, Szeged. 190. old.
2. Kemény István (2010) U.o..
3. Idézi: Szűcs Norbert (2003): A cigányság szociológiai szakirodalmja a rendszerváltás utáni Magyarországon. 69. In: Pászka Imre – Szűcs Norbert (szerk.): Kisebbség-szociológia. 1990–2002. Bibliográfia és szöveggyűjtemény. Belvedere Meridionale Kiadó, Szeged. 65–105. old.

4. Bővebben lásd Kemény István (1974): A magyarországi cigány lakosság. Valóság 1974/1. szám 63–72.
5. Radó Péter (1998) 113. old.
6. Radó Péter (2000) 46. old.
7. Szűcs Norbert (2003) alapján
8. Tar Sándor (1981) 95. old. és 103. old.
9. Gulyás László (2009/b): A magyar gazdaság története a rendszerváltástól napjainkig. In Gulyás László szerk. (2009/b): A modern magyar gazdaság története. Széchenyitől a Széchenyi-tervig. JATE Press-Szegedi Egyetemi Kiadó. 175-188.old.
10. Idézi: Szűcs Norbert (2003). 87.
11. Kertesi Gábor (2005) 1 old.
12. Kemény et al. (2004).
13. Jancsák Csaba (2015): So keres SZKRSZ? A Szegedi Keresztény Roma Szakkollégium felsőoktatási és munkaerő-piaci eredményességhez való hozzájárulása értékszociológiai megközelítésben. Szeged, Belvedere Meridionale.
14. Jancsák Csaba (2015) 34–35. old.
15. Jancsák Csaba (2015) 41–42. old.
16. Szverle Szandra (2017) 91. old.
17. Szverle Szandra (2017) 104–105. old.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Gulyás László (2009/b): A magyar gazdaság története a rendszerváltástól napjainkig. In Gulyás László szerk. (2009/b): A modern magyar gazdaság története. Széchenyitől a Széchenyi-tervig. JATE Press-Szegedi Egyetemi Kiadó. 175-188.old.
- Jancsák Csaba (2015): So keres SZKRSZ? A Szegedi Keresztény Roma Szakkollégium felsőoktatási és munkaerő-piaci eredményességhez való hozzájárulása értékszociológiai megközelítésben. Szeged, Belvedere Meridionale.
- Kemény István (1974): A magyarországi cigány lakosság. Valóság, 1. sz. 63–72.
- Kemény István – Janky Béla – Lengyel Gabriella (2004): A magyarországi cigánység. 1971–2003. Gondolat Kiadó – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest.
- Kemény István (2010): Előadások a magyar társadalomfejlődés szociológiájáról. Belvedere Meridionale Kiadó, Szeged.
- Kertesi Gábor (2005): A társadalom peremén. Romák a munkaerőpiacon és az iskolában. Osiris Kiadó, Budapest.
- Radó Péter (1998): Romák és esélyek. Fundamentum, 1–2. sz. 113–121.
- Radó Péter (2000): Esélyegyenlőség és oktatáspolitikai keretek. Új Pedagógiai Szemle, 1. sz. 33–48.

- Szűcs Norbert (2003): A cigányság szociológiai szakirodalma a rendszerváltás utáni Magyarországon. In: Pászka Imre – Szűcs Norbert (szerk.): Kisebbségsszociológia. 1990–2002. Bibliográfia és szöveggyűjtemény. Belvedere Meridionale Kiadó, Szeged. 65–105.
- Szverle Szandra (2017): Felsőoktatás Magyarországon – Romák/cigányok a magyar felsőoktatásban. In: Laki Ildikó – Olasz Lajos – Sánta Tamás – Szabó Péter (szerk.) (2017): Tanulmányok a társadalomról. III. köt. Szeged, Belvedere Meridionale Kiadó – SZTE Polgáriért Alapítvány. 91–107.
- Tar Sándor (1981): 6714-es személy. [1978] In: Berkovits György – Lázár István (szerk.): Folyamatos jelen. Fiatal szociográfusok antológiája. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest. 95–103.